

Bokanmälningar

Anders Åslund:

Därför behöver Östeuropa chockterapi

En av vår tids viktigaste frågor är hur halvannan miljard människor i Östeuropa, Ryssland och Kina skall kunna genomföra en övergång från plan till marknad. När Berlinmuren föll, var optimismen stor. Många bedömare i Väst hoppades att en snabb och tämligen smärtfri process skulle vara möjlig. I dag är pessimismen större. Frågan är hur man skall kunna undvika konvulsioner som blir så svåra att de blockerar processen eller tom får den att spåra ur i riktning mot ny diktatur. Den fråga som debatteras hetast är huruvida en gradvis eller snabb övergång ger de bästa resultaten.

I detta ämne har professor Anders Åslund, chef för Östekonomiska Institutet vid Handelshögskolan i Stockholm och tillika rådgivare till Rysslands president Jeltsin, skrivit en liten bok, *Därför behöver Östeuropa chockterapi* (SNS, 123 s). Hans slutsats framgår redan av titeln. Skriften är en lägesrapport, men också ett debattinlägg. Den är som sig bör insiktsfull, tillika föredömligt kortfattad och pedagogisk, men uppvisar likväl vissa begränsningar, både i val av ansats och i urval av granskade länder.

Metodmässigt utgår Åslund från den "nya ekonomiska historien", med dess starka betoning på humankapitalets och de institutionella ramarnas betydelse för tillväxt och utveckling. Det är en lovvärd

utgångspunkt, som också förklarar mycket av de åslundska slutsatser som för många kan verka alltför långtgående. Grundbulten i Åslunds analys är att statens egen kapacitet för förändring är dålig i de flesta östeuropeiska länder. Den är för korrumpierad och befolkad av okunniga apparatjaks. Rättssystemet är ruttet, statistiken och informationssystemen är undermåliga. De anställda har fel utbildning och fel bakgrund. Allt detta gör att statens roll måste inskränkas till ett minimum under systemskiftet. Man kan inte överlåta åt den gamla staten att styra övergången eller ens att spela någon viktig roll under densamma. I stället måste, med Åslunds ord, en "extrem liberalisering" ske. Hans slutsats grundar sig med andra ord inte bara på en allmänt statsfientlig ideologi, vilket många som följt den svenska debatten kan tro, utan bygger alltså också på argumentet att en sådan liberalisering är nödvändig på grund av den postkommunistiska statens svaghet och korruption.

Chockbehandlingen består, något förenklat, av fyra element: 1) Demokrati, 2) Införandet av marknadsekonomi (inklusive de institutionella ramarna i form av nytt rättsväsende), 3) En stram makropolitik för att motverka inflationen samt 4) Privatisering. Åslund visar hur olika inslag i denna strategi hänger samman och förutsätter varandra. De mjuka budgetrestriktionerna i de statliga företagen måste bort, annars tenderar penningmängden att öka (eftersom staten subventionerar sjuka företag via sedelpressarna), vilket ger inflation. Privatisering ger

lägre skatteintäkter, vilket kräver nedskurna utgifter, vilket i sin tur kräver avregleringar av priserna (eftersom subventionerna är de största utgifterna). Och så vidare.

Alla element måste finnas med och kuren måste genomdrivas så snabbt som möjligt. Ordningsföljden är mindre väsentlig än helhetssyn och tempo. Åslund citerar den tjeckiske premiärministern Klaus, som sagt sig vara "övertygad om att idén om korrekt ordningsföljd bara är en teknokratisk eller rationalistisk idé som bygger på en orealistisk tro på social ingenjörskonst, vetenskaplig kontroll av reformprocessen och på finkalibrering av reformerna". Själv argumenterar sålunda Åslund mot dem som menar att privatisering måste föregå liberaliseringsåtgärder. I den mån ordningsföljden överhuvudtaget betyder något, bör den vara den omvända, men det viktigaste är att "systemskiftet koncentreras så mycket som möjligt".

Snabbhet är nödvändig, hävdar Åslund, inte minst för att skapa trovärdighet för förändringen, för att bryta förväntningar om en eventuell tillbakagång, för att förändra det intellektuella klimatet – kort sagt, för att uppnå en "kritisk massa" av förändring. Gradvis övergång avvisas framför allt med argumentet att tröghetskrafterna i systemet annars tar över hand. De som hävdar att chockterapi ger alltför stora sociala övergångskostnader har inte förmått visa att andra alternativ de facto skulle vara skonsammare. Tvärtom har de största övergångsproblemen i form av arbetslöshet och social misär uppstått där takten i omställningen varit lägst. Tesen beläggs genom jämförelser mellan olika länder, där det framför allt blir den tjeckiska republiken som får spela rollen som modell och föredöme.

Så långt Åslund. Hans tes drivs hårt och teoretiskt elegant. I ett inomteoretiskt systemperspektiv tycks den hålla väl. Ändå känns den inte alltigenom övertygande, när man ser sig om i den verkliga världen. Åslund utgår från en teoretisk

modell för omvandlingen, men ägnar inte lika stor uppmärksamhet åt frågan hur det faktiskt ser ut i olika länder och vilka verkliga hinder och trögheter som finns – och i vilken utsträckning dessa gör den snabba omvandlingen möjlig respektive omöjlig. Hans schema blir ett önskvärt idealschema för snabb omvandling, snarare än en undersökning av huruvida detta schema är möjligt att förverkliga i fler än ett fåtal länder. Han visar övertygande att halvheter och kompromisser när det gäller *färdriktningen* inte fungerar, men är inte lika övertygande när det gäller frågan om *tempot* i omvandlingen måste vara det maximalt möjliga överallt. Motiverar inte de stora skillnaderna mellan olika länder att taktiken och tempot ibland måste skilja sig åt?

Den teoretiska utgångspunkten för Åslunds recept är att statens roll måste minimeras, eftersom staten inte fungerar. Men om statsmakten likväl har viss kontroll – som i Kina – och det dessutom finns förutsättningar för att gradvis bygga upp ett småskaligt ägande på landsbygden – för att den vägen lägga grunden för en senare, större omvälvning inom industrin – finns då inte goda argument för att driva övergången steg för steg under en längre period? Åslund för Kina åt sidan som ett "undantag". Men det är att faktum att de kinesiska framgångarna (åtminstone hittills) längs den gradvisa vägen gör det alltmär nödvändigt att ställa frågan – i synnerhet när resultaten jämförs med dem i Ryssland. Där råder det ju ingen tvekan om att reformen (hittills) har misslyckats – i alla fall i förhållande till de radikala reformatörernas förhoppningar och utfästelser.

Frågan är varför den misslyckats. Beror det på för mycket eller för litet chockterapi? Mycket pekar på att problemen till stor del hänger samman med en alltför expansiv penningpolitik, dvs att inslag nr 3 i det åslundska schemat för chockterapi har saknats. När det gamla planekonomiska systemet bröt samman, underlät Jeltsin-regeringen att stampa ut proble-

men snabbt och brutalt. I stället har man subventionerat de statliga företagen via sedelpressarna, vilket fördröjt omställningen. En kyligt intellektuell analys drar slutsatsen att det kravs mer – inte mindre – chockbehandling av den ryska ekonomin. I denna mening tycks Åslund ha rätt.

Det är dock, menar flera bedömare, osäkert om man verkligen kan göra den sortens avgränsning från andra viktiga – sociala och politiska – förutsättningar för omvandling. Ryssland går nu igenom ett nationellt trauma: forlusten av imperiet, upptäckten att man levt på en logn, det förlorade kriget i Afghanistan, etc. Samtidigt riskerar den faktiskt förda politiken att medföra såväl arbetslöshet som hyperinflation och dessutom politiskt kaos – något som självfallet kommer att misskreditera chockterapien även om den i en intellektuell, teoretisk analys förefaller oskyldig. Minns också att stora liberaliserande reformer tidigare i den ryska och sovjetiska historien har misslyckats när en despot dragit tillbaka sitt stöd – frigörandet av trälarna, Stolypins jordreformer, NEP. Är vi på väg att se historien upprepa sig?

När detta skrivs befinner sig Boris Jeltsin, efter att tidigare ha backat från sina egna reformer, i vad som synes vara den avgörande kraftmätningen med ett konservativt etablissemang. Utgången är osäker. Men just oron och osäkerheten gör det svårt att omedelbart acceptera hela den åslundska analysen. Kanske de ryska historiska erfarenheterna och dagens politiska förutsättningar är så speciella att den eleganta teoretiska modellen inte kan tillämpas rätt upp och ned? Kanske det därför i realiteten hade varit bättre med en mer gradvis övergång också i Ryssland?

Frågorna är medvetet retoriska. Poängen är att jag saknar ett resonerande slutkapitel i boken, där Åslund själv ställer och besvarar den typen av frågor. Som det nu är, undrar jag om han inte generaliserar för mycket utifrån erfarenheterna i några få länder – framför allt Tjeckiska republiken – som gränsar till Västeuropa

och som därmed har bättre förutsättningar för ett snabbt systemskifte än de flesta av sina före detta broderländer. I avsaknad av ett sådant kapitel borde bokens titel kanske rätteligen ha varit "Varför vissa länder i Östeuropa behöver chockterapi"!

Chefekonom
KLAS EKLUND
Posten